

Г. Димитров

Княжество България в историческо,
географско и етнографско отношение

Част II

София, 2014

Изданието е направено по:

КНЯЖЕСТВО БЪЛГАРИЯ

в историческо, географическо и етнографическо отношение

от Г. Димитров

Пловдив, Търговска печатница, 1896

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

© Вера Гьорева, редактор, 2014

© Издателство „Изток-Запад“, 2014

ISBN 978-619-152-440-2

КНЯЖЕСТВО БЪЛГАРИЯ

в историческо, географско и етнографско отношение

от Г. Димитров

Част II

Съдържание

Предговор	9
Посвещава се на поборниците.....	17

Част II

КНЯЖЕСТВО БЪЛГАРИЯ / 21

Султан Орхан и образуването на еничарите.....	34
Султан Мурад I, учредението на българските войници и злата участ на България	43
Султан Баязид и съвършеното падане на българското царство.	49
Султан Мехмед I, наречен благороден, и първият опит за въстание.	51
Султан Мурад II и вторият опит за изпъждане на турците от Европа....	52
Султан Мехмед и падането на Цариград.....	55
Султан Баязид II.....	56
Султан Селим, наречен Яуз (непреклонен).....	57
Султан Сюлейман.....	59
Султан Селим II.....	62
Султан Мурад III.....	64
Султан Мехмед III и третото движение в България.....	65
Султан Ахмед	67
Султан Мустафа.....	67
Султан Осман I.....	67
Султан Мустафа	67
Султан Мурад VI.....	68
Султан Ибрахим.....	68
Султан Мехмед IV, Петър Парчевич и първото стълкновение между Русия и Турция	68
Султан Сюлейман II.....	71
Султан Ахмед II.....	73
Султан Мустафа II и Търновското или Мариновото въстание	73

Султан Ахмед III.....	75
Султан Махмуд	77
Султан Осман III	77
Султан Мустафа III	78
Султан Абдул Хамид	79
Султан Селим III, независимите паши, деребейове и кърджалиите.....	81
Султан Мустафа IV	96
Султан Махмуд II, изстреблението на еничарите, освобождението на Гърция и пет български въстания при неговото царуване	98
Освобождението на Гърция.....	108
Приготовляваното въстание в Търново или Велчовата завера (1834).....	129
Пиротското въстание (1835–1836)	135
Берковското въстание или Манчовата размирица (1836)	137
Върбановото въстание (1837).....	139
Пиротското въстание (1838)	140
Султан Абдул Меджид и неговият хатишериф (1839)	142
Забележителното въстание в Нишко (1841).....	143
Злощастieto на записаните доброволци българи в Браила и Георги С. Раковски	147
Въстанието във Видинския окръг, именно: във Видинско, Ломско и Белоградчишко (1850)	152
Кримската война (1853–1856)	161
Хатихумаюна и Дядо-Николовото, наречено отпосле Габровското въстание (1856).....	174
Един рядък пример за патриотизъм	178
Димитракиевата буна (1857)	180
Градските и селските в турско време чорбаджии и сеймени (жандарми)	181
Сеймени или сегбани	188
Преселването на българите в Русия (1860).....	195
Българските доброволци в Сърбия и прогонването на турците в Белградската крепост (1862).....	198
Хаджи-Ставревоото въстание в Търново	202
Габровското въстание	205
Българските хайдути.....	207
Преселването на черкезите в България.....	247
Образуването на Българския революционен комитет, четите в България и смъртта на Раковски (1867)	249
Четата на Панайот Хитов.....	253
Четата на Филип Тотю	257

Злощастната четица на Петър Петков	267
Приготовляваните доброволци българи в Сърбия и вероломството на сръбското правителство.....	272
Убийството на Никола Войводов и Цвятко Павлович в австрийския параход „Германия“ на Русенската скеля (пристанище)	282
Смъртта на Георги С. Раковски.	285
Четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа (1868)	287
Четата на Тодор Харбоглу и Гунчо Ил. Господинов.....	310
Любен Каравелов и уставът на Българския централен революционен комитет (1869–1872).....	313
Васил Левски, революционните кръжоци и самоубийството на Ангел Кънчев.....	321
Арабаконашкото приключение и обесването на Васил Левски	349
Хасковското приключение (1873)	358
Четицата на Йордан (Фердинанд) Стоянов и Стоян Вълков Кулакъза.....	362
Старозагорското въстание (1875)	363
Шуменското въстание.....	376
Червеноводските въстаници	385
Любен Каравелов и апостолите в България през 1876 г.	388
Копривщенското въстание	393
Панагюрското въстание	413
Бельовското въстание	430
Баташкото въстание и ужасното клане в Батак.....	433
Брациговското въстание	447
Клисурското въстание	458
Перушинското въстание	461
Сливенското въстание.....	473
Горнооряховските въстаници	481
Четата в Лясковец	486
Четата на свещеник Харитон и опустошението на Дряновския манастир.....	486
Четата на Ц. Хр. Дюстабанов	490
Ужасното клане в с. Бояджик	498
Четата на Христо Ботев	500
Българските доброволци в Сръбско-турската война.	512
Гръцкият батальон с особно знаме	519
Цариградската конференция и Българската екзархия	521
Списък на илюстрациите.....	532
Речник.....	533

Предговор

Тази част според програмата ни трябваше да съдържа само нашите политически движения от падането на българското царство до последната Руско-турска война. Обаче счетохме за неизлишно да хвърлим един бегъл поглед и върху българските царе от появяването на турците на Балканския полуостров, както и за владетелите ни в петвековното робство, по причина, изложена в първата забележка на с. 26. Писахме по-обширно и за еничарите, защото те са играли важна роля в държавния строй, а пък в нас почти нищо не е писано за тях. Изложихме някои подробности за кърджалиите, писахме за освобождението на Гърция и Кримската война, в които българите са взимали участие, така също и някои други, интересни за нас исторически сведения.

Политическите движения, които можахме да изучим и съберем, описахме по ред, тоже вкратце и без никакви коментари; ако покойният З. Стоянов, който можел да изучи вкуса на читателя и да казва: „Сухите и безцветни факти, нашарени с дати и цифри, не привличат твърде читателя... защо ми е мене, когато не се подсмея... Нашите малоразвити читатели не са още в състояние да се задоволят само с голи факти, на което са приучени само американците и англичаните...“ (Записки, ч. I, с. 10.) Ние обаче се ограничаваме само с фактите и не се простираме извън пределите на събитията, защото не пишем роман на исторически действия, които, така изложени, читателят ще може най-лесно да схване и без отегчение прочете, а пък и бъдещият историк ще дири само факти и дати.

Българите в Северна и Южна България от 1834 г. в продължение почти на 40 години повече от 20 пъти са въставали или са правили опити за въстание.

Някои от тези въстания или опити, както и онези в по-старите времена са описани в отделни книги, други в брошурки, даже и по вестниците; за някои нигде не е забележено, а пък за една въстаническа чета от 30 души, минала при Тутракан и на 3 август (?) разбита около Търново, гдето паднал Стоян Василев, остава още неизучена, защото при всичките ни старания не можахме да узнаем повече нещо. Но може би да има и други такива.

За Велчовата *завера* е писал доктор В. Берон в книгата „Археологически и исторически изследвания“, както и за други някои въстания, повърхностно.

Въстанията във Видински окръг като: Манчовата размирица, Берковското въстание, Димитракиевата буна, за които на М. Маринов е заплащано от министерството да събере сведения на място, са описани в „Министерский Сборник“, ч. I, с. 77–108.

Четите на Панайот Хитов, Филип Тотю, Хаджи Димитър, действията на Васил Левски, четата на Христо Ботев, Старозагорското въстание, Панагюрското са изложени от З. Стоянов.

Арабаконашкото приключение и Хасковското са романизирани в „Миналото“ от Ст. Заимов, също и действията *уж* на Васил Левски в книгата с това название.

Н. Владикин е описал Белъовското въстание, анонимният (Бойчо) – баташкото клане, Ат. Мишев – Брациговското въстание, Христо Попов – Клисурското, С. Гълъбов е обнародвал в подлистник на в-к „Южна България“ от 1883 г. Перущинското въстание, Д. Ст. Кукумявков е описал доста обширно в особна книжка Сливенското въстание. В брошурата „Очерки и разкази“ от Д. Ив. Дюлгерев, издадена от игумена Пахомий, са описани четата на свещ. Харитон Преображенски и опустошението на Дряновския манастир; Ив. Х. Д. Златарев тоже в една брошурка е изложил клането в с. Бояджик.

Между всички тези, които са писали по нашите въстания, трудът на З. Стоянов е най-огромен. В неговите съчинения събитията са изложени доста обширно, обаче освен че се срещат често пъти неща, твърде неверни, което съвършено не може и да се избегне от нас, защото се намират мнозина, които при доставянето на сведения предпочитат да изкривят фактите само да представят себе си като дейци, но, вижда се, че и самият З. Стоянов е бил обзет от тази мания.

Той ред страници е изгълнял, а в някои случаи и в цели кóди приписал на себе си действия, извършени от други или пък несъществуващи. На някои неверни неща, особено по Старозагорското въстание, ние сме посочили под забележка на съответните места, както и че Г. Икономов в навечерието на Старозагорското въстание раздаде дрехите си в Сеймен, а тая негова щедрост присвоява З. Стоянов (Записки, ч. I, с. 172), а пък сам изповядва, че бил голи бос и работил на станцията само за единия хляб (беше огистър, т.е. носеше на гръб каменни въглища за машината).

На с. 177 и 178 той казва, че взимал участие в заседанията по Старозагорското въстание, и когато младежите се разделили на две страни, за и против, а мнението на последните се одобрявало и от учителите Г. Бенев и И. Иванов, З. Стоянов бил към първите и въпросът се разглеждал под едно кестеново дърво в лозята. Обаче той не вземаше никакво участие в заседанията, защото не го допускаха, нито се е събрал поне един път с учителите, нито пък кестеново дърво в лозята съществуваше. А ако действително той беше един от дейците в приготвянето и изпратен от Сейменския комитет, щеше да знае где се намират съзаклятниците и нямаше да се скита два дни из Стара Загора да дири Стамболова* (с. 172).

На с. 291 З. Стоянов казва, че Волон го избрал за свой помощник, дал му пълномощно и го изпратил за апостол в селата по полите на Родопите около Пловдив. Но Отон Иванов, един от главните дейци на Татарпазарджикския комитет, от когото З. Стоянов след освобождението искал сведения по движението в тези села, явява му, че когато Иванов след прогласяване на въстанието в Копривщица и Панагюрище отишъл да повдигне тези села, селяните му казали, че до това време никой не се явил между тях с подобна мисия, за да се приготвят. А пък за Панагюрище Черновежд пише, че в хана на Найденов Ст. Дринов З. Стоянов бил нареден да вари ракия, а за по-после, касиерът на комитета Симеон Х. Кирилов казва, че Захарий нищо друго не вършил, освен да вари кафе на гостите при Бенковски. Ако и да се представлява в своите „Записки“ като един от главните дейци по въстанията

---

* Освен че знаем лично това, но имаме и писмени бележки от Хр. Шиваров, показанията на Г. Кюмюрев и др.

обаче, той не е бил нищо друго, освен един въстаник като всички други.

Когато да пишем за Орханийското приключение и Левски, мислехме, че в труда на Ст. Заимов, като един от апостолите по нашите политически движения, ще намерим нещо по-точно и вярно описано, но останахме разочаровани след прочитането на този негов труд, защото забележихме, че и в него не е спазена самата истина.

В с. 30 на книгата „Васил Левски“ Ст. Заимов пише, че на 5 ноември 1865 г. дяконите пристигнали в Белград, гдето се намирали българските войводи, така също Раковски и Л. Каравелов. Обаче това не е вярно, защото Васил Левски е ходил в 1862 г. в Белград, постъпил в доброволческата чета на Раковски и облечен във формата на доброволците, представена в с. 200 на книгата ни. А Раковски през 1865 г. не е бил в Сърбия, защото още през 1863 г. е изгонен, а пък Л. Каравелов се намирал тогава в Русия, най-после и Левски не е бил в Сърбия, а в с. Ени кьой (Тулчанско) учител.

На с. 31 и 32 казва, че Панайот с вярна дружина нагазил усое балканско, знаменосец му бил дякон Игнатий (В. Левски). Бунтовническата чета на Панайот Хитов през 1866 г. била зла като гроздоберска муха... Но исторически данни свидетелстват, че Панайот е бил с чета в Балкана през 1867, а не през 1866 г.

На с. 34 пише, че Левски учителствал в с. Ени кьой от м. ноември 1866 до м. юни 1867 г. Обаче Левски, който е тръгнал на 28 април 1867 г. с четата на Панайот като знаменосец, не може да бъде същевременно и учител в с. Ени кьой.

В с. 35 бележи, че тайната дружина изпратила на 25 май 1867 г. Левски за Тулча и там се срещнал с Цв. Павлович. А пък в този ден Левски е развявал знамето на върха на една могила в Стара планина, както е казано в книгата ни.

На с. 96 казва, че палтото на Левски било грабнато на 2 октомври 1869 г., но на 29 юни с.г. е уловен и запрян Ив. Фетваджиев, вследствие че тескерето му се намерило в това палто.

На с. 123 бележи, че Козло Чорбаджи е убит на 2 август 1872 г., обаче той (Васил Козлов) бил убит на 16 юли с.г. от Стойчо Стамов и Хр. Слабаков.

По Арабаконашкото приключение казва, че решението за обиране на пощата станало в деня на сватбата на Т. Пеев в Етро-

поле – на 14 септември 1872 г., а обирването на пощата се извършило на 20-и. Но на Кръстовден у нас не се позволява сватба, а обирването на пощата е станало на 8 септември, в петък. Следователно и сватбата, в която е вземано решението, трябва да е била по-рано от деня на обира, та не е вярно нито едното, нито другото.

Ние бяхме оставили само една кòла, която да ни послужи за съдържанието на книгата и предговора, тъй щото няма възможност да продължаваме, инак би трябвало няколко кòли да изпълним, а ще свършим с писаното на с. 82 и 83, което ни се вижда още по-странно за една историческа книга – биографията на знаменития български апостол, на когото българският народ е въздигнал паметник в столицата на България. В тези страници е казано: „Левски и Кънчев напуснали Стамбул [15 май 1869 г.] и се запътили за Одринския вилает. Пристигнали в *Лозенград* [Кърк Клисе]. Спуснали в ръката на *Вълкан* една хартийка – писъмце от Петко Славейков до *Вълкан*, книжар в Кърк Клисе. *Вълкан* се засуетил (?), свикал учителите народни и няколко верни лозенградски младежи на вишни [божем] в лозето си, що е на „Трите могили“. *Кънчев* говорил, *Левски* бунтовни песни пел, *Вълкан* мълчал и от нравствено удоволствие под мустак се смел. В Лозенград се наредил таен комитет. Младежите и учителите народни *клетва* дали, *Евангелието*, *камата* и *револвера* целунали; проектоустава изслушали и никакви забележки не направили. За председател на комитета избрали *Вълкан*, и с почитание *народните хора* за Одрин изпроводици. *Вълкан* се запознал с *лозинката* и *паролата*“.

В Лозенград обаче *Вълкан* книжар нямаше; учители бяха Т. Милков и Н. Груев, които не са виждали нито *Левски*, нито *Кънчев*; такива младежи за комитет в Лозенград не се намираха, а пък и местност *Трите могили* не съществува, тъй щото във всичко казано за Лозенград не може да има никаква историческа истина.

После казва: „Търговците на коприна в Едирне пристигнали, в Чивте-хан (?) кондисали, с книжаря *Димитриев* се ставили и писъмце от Славейков му дали. От пет души си съставили комитет, без председател, и пет абонамента на в-к „Свобода“ изпратили. Наредили и нагласили чрез Карамихалев, драгоманин при руското агентство в Одрин, за да изпровожда в-к „Свобода“ до одринските съзаклятници. *Димитриев* изпроводил *народните*

хора чак до град Мустафа паша. Със съдействието на *Димитриев* таен комитет наредили, 25 абонамента на в-к „Свобода“ заплатили и останало чрез *Димитриев* да ги получават.“ Чудни са наистина измислиците на Ст. Заимов! По това време Левски и Кънчев в Одрин не са дохождали, а през м. юни Левски дойде сам откъм Пловдив с тескерето на Ив. Фетваджиев. В Одрин комитет не се е съставявал и не е възможно да се състави. Карамихалев беше в консулатото в Русе, а не в Одрин. *Народните хора* до град Мустафа паша не съм придружавал, защото не дойдоха. А пък за 5 броя от в-к „Свобода“ в Одрин и 25 в Мустафа паша прилича на пословицата за оная жена, която *нероден Петко кръстила*, защото тоя вестник почна да се издава от 7 ноември с.г., а не по-напред.

Така и казаното за *Делчо Милковски* в Харманли: „Левски поблагодарил на даскал Делчо за гостоприемството, и на отиване втикли му в ръката №1 от в-к „Свобода“, е тоже измислица, защото в това време Д. Милковски казва, че не били ходили при него, нито пък е имало какво да му втикнат в ръката.

Нам не беше приятно да излагаме недостатъците на споменатите съчинения за автори, които се радват на една популярност между народа, но ако замълчехме, трябваше да скрием самата историческа истина.

В писаното за еничарите и турските султани ние се ползвахме от съчинението на Дживат бей, като вместилихме и няколко еничарски портрети, за да запознаем читателите си с тяхното облекло.

За гръцкото освобождение и Кримската война черпихме от руските историци Гервинос, Богданович и Соловеев. А пък за писаното по нашите политически движения имахме предвид гореизложените описания, от които извлякохме само онова, което намерихме сходно с издирените от нас и проверявани сведения.

Признаваме, че и нашият засега пръв труд е непълен, вярваме да има и някои опущения, но както казахме, има мнозина, които не желаят да кажат истината. А тия опущения могат да се узнаят и допълнят само тогава, когато книгата се пръсне между народа.

Ние крайно благодарим на г-н А. Т. за оценката и недостатъците на първата част в критиката, поместена в „Български преглед“, год. III, кн. III, с. 143–146 от 1896 г. При всичко, че г-н А. Т., както и други приятели ни съветваха да не се вдаваме в лични увлечения,

обаче пак не можахме да се въздържим, защото при описването на действията на нашите поборници често пъти ни се изпречиха шпиони и предатели, за които не трябва и да се премълчи.

Не останаха доволни и македонците българи от писаното за тях, даже и в-к „Македонски глас“ в един брой се отзова по това, но писаното за тях в част I не може да се опровергае. А в добавка трябва да кажем още една истина: през м. ноември 1878 г., когато Ст. Стамболов бил изпратен от комитетите в Македония, за да повдига въстание, нищо не можал да извърши. Той казва, че в македонците няма истинско чувство на патриотизъм и чест. Колкото време се намирал между македонците, не се чувствал сигурен, като си легне вечер дали ще осъмне заран, бидейки предуведомен, че кой да е македонец, ако му се удадеше случай, ще го убие, за да получи награда за главата му.

През 1879 г., когато руската окупационна войска изпразнуваше Одринско, българското население от целия вилает почна да се изселва. Одринският митрополит Синесий с едно възвание към народа го съветваше и увещаваше да не напуска своите жилища, даже и някои от онези, които се бяха изселили, сполучи да възвърне – за да не се опразни страната и се насели с турци. Но такива идеи и стремления ние не виждаме в лицата из Македония, съответствуюци с положението на споменатия Синесий. Напротив, те се стараят постоянно да спомагат на по-развитата класа да напуска отечеството си. Така например: Пловдивският митрополит Натанаил е настанил и следва да настанява македонци свещеници не само по градовете, гдето ги назначава архиерейски наместници, но и по селата. За да отваря места за македонците, той се въоръжава против местните не ги оставя в епархията, гдето населението ги изисква и за препитанието си принуждават се да учителстват, както някой си клисурец, който бил повикан из Казанлък от българите на махалата „Мараш“ в град Пловдив, и днес е принуден да учителства в гимназията.

Обещали сме си в първата част, че ще бъдем безпристрастни, затова всякому трябва да отдадем заслуженото. А пък от думата *изобищо*, казана на същата страница, е да не се тревожат македонците, защото не е казано *без изключение*. Познаваме лично някои македонци, както например Д. Хр. Бръзцов и ако бяха всички българи като него, не би имало нужда нито от полиция, нито от съдилища, но за жалост малцина са такива.

След отпечатването на първата част ние обявихме, че наскоро ще турим под печат и втората, обаче някои от поместените портрети не ни се доставиха навреме, така също и изработването им в странство стана бавно, а пък най-после и материалните средства ни доста попречиха за навременното излизане на книгата и просим извинението на спомоществователите си.

Втората част при всичко, че излезе 34 кòди и за поместените в тях 42 фигури* значителна сума се заплати, обаче цената на книгата за спомоществователите на първата част остава пак три лева, понеже, както сме казали вече, ако и да не разполагаме, но не сме от сребролюбците и ужасно мразим онези, които се кланят на златния този идол.

16 септември 1896 г.

Пловдив

---

* Поради лошото качество на някои илюстрации в сегашното издание те са заменени с нови; поясненията на редактора са дадени в квадратни скоби в текста или под линия. – Б.изд.

Посвещава се на поборниците

Поборниците със своята неуморима деятелност, отчаяна решителност и крайна самоотверженост са подкопавали почвата на съществуващия ред, чупили са вековните окови на предразсъдъка и на робството, а наедно с това градили и вселявали са в сърцата на народа нови мисли, възкресявали пред очите му някогашното славно минало на българския род като идеал, към който да бъдат устремени усилията на всички. В този свой подвиг не са намирали изобщо пълното съчувствие, а пък има и случаи да са въставали против тях и онези, за свободата са излезли да проливат своята кръв.

В безграничната любов и преданост към народа си те са търпели хули, поругания, гонения, глад, жажда, студ, безпокойства, разни мъки, изгнивали по влажните тъмници, заточавани далеч от своите и самата смърт с готовност са посрещали.

Нашият народ никоя път не трябва да забравя името на дейците по освобождението си, защото няма нищо по-високо, по-благородно от това, гдето един народ да отдава приличните почести на паметта на своите поборници за свободата на отечеството. Моментите за заслужено честване имат и друга страница – те повдигат нравствено младото поколение, което всякога има нужда от напомняне на миналото. Но ако един народ не познава заслугите на своите отлични мъже, значи той не е достоен и да има такива синове.

На тези народни поборници, от които по-многого са измрели, а малцина има живи, посвещаваме тази част от книгата си, защото повечето от нейния материал съдържа техните действия.

На някои от дейците, на които сполучихме да се снабдим с портретите, ний ги поместихме.

Поборниците, както знаем, бяха всецяло обладани от любовта за тяхното отечество и тяхното стремление беше всеобщият идеал – освобождението на България. Те с радост и песни се доближаваха към бесилката, както сме казали в забележката на с. 305 за Стефан Орешков, така и други, а в някои случаи за благото на народа те са се и самоубивали.

Справедливо можем каза, че честити са били всички онези, които по един или по друг начин така доблестно са измрели, за да спазят славата на своята идеална борба, и не доживяха да видят свободата на отечеството си, за която се бориха; – да им цепят цигани главите във време на *свободните* избори, нито да препитават семейство с 30 лева месечна пенсия, нито пък да гледат тогавашния шпионин – днес народен представител, или на някого баща му тогава народен предател, а днес син му в никое учреждение – председател.

Но при всичко това ние ще кажем на преживелите техни братя да не им се вижда тежко, нито да скърбят, че събират сега горчиви плодове, защото времената изопачават и делата. Тяхното единствено утешение трябва да бъде, че се удостоиха да видят поне отечеството си освободено, за което поднесоха в жертва на народния олтар имота си, или някоя част от тялото си, или пък са останали съвършено неспособни за работа.

Старите и просветените народи са отдавали божески почести на много заслужившите си герои, с което са възбуждали и истинско патриотическо съревнование у всички граждани на класическия мир. Младите обаче като нас народи, упоени от славолюбие и жадни за богатство, забравяли са своите благодетели, огорчавали патриотите и презирали заслужившите. Има и такива случаи, когато от изпадналите поборници се приближавали при някого, който е имал възможност да му помогне, той го наричал безумен, глупец, негодяй и пр. и изпъждал го огорчен, без да му помогне. Мнозина от тях са прекарвали и свършват живота си в крайна бедност. Пловдивските жители, които помнят погребението на покойния поборник Д. Матевски, починал през 1882 г. – 28.X, за което се събра дискус даже и от другите народности; горнооряховци, които са видели как Ст. Фильов е изтърсил за въстанието кесията си, в която имало 12 600 гроша, а после

освобождението в какво положение прекарваше живота си, ще утвърдят казаното от нас за окаяното състояние на мнозина от поборниците.

Да! Вий народни поборници, прекарвали сте и ще прекарате своя живот в такива тъги и неволи, но придобитата слава чрез вашата самоотверженост за благо на отечеството остава вечен и неизгладим спомен за имената ви в народната история, която ще служи за назидание и ръководство на нашето потомство; а всички онези, които се стремят върху вашите жертви да въздигнат своето материално състояние, с прекратяване на живота им ще угаснат от света.

Часть II

КНЯЖЕСТВО БЪЛГАРИЯ

България е била една от първостепенните държави в Европа и старите историци едногласно изповядват силата, мъжеството, юначеството и величието на българския народ, а пък при добрите си водители той е бил страшилище в очите на неприятеля. И когато историческата съдба решила да унищожи славното българско царство, или по-добре да кажем, когато гърците повикали дивите азиатци на Балканския полуостров, а недостойните български царе и велможи изпуснали България в ръцете на турците, надеждата за освобождението си българският народ пак не е изгубвал, даже и тогава, когато турците превзели Влашко, Молдова, Сърбия, Босна, Унгария и Седмиградско, и българският народ се намирал в самата вътрешност на обширното турско царство и пъшкал под ярема на два враждебни нему елементи – турския и гръцкия, които всячески го притеснявали и решили да заличат името му от лицето на земята, този войнствен и свободолюбив народ често пъти се е опитвал да отхвърли чуждия ярем, като е въставал против своите угнетители.

Дивите азиатци, както е вече известно, не са преминали най-първо на Балканския полуостров като завоеватели, но те са повикани на помощ от гръцките владетели, които се гонили един други за престола. А пък в онези времена и българският престол, като страдал от такива междуособия, и българите са повиквали тези азиатци на помощ срещу гърците.

Старата, средната и новата история ни доказват, че господарят въздига държавата, господарят я и съсипва, а не народът.

В дните на Симеон, който сам началствал в големите сражения и даже сам участвал в тях, българският народ е достигнал до върха на славата и царството се уголемило до 30 дни път на дъл-

жина и 10 на широчина. Но още при неговия недостоен наследник то почнало да упада и след 90 години в дните на Йоан Владислав съвършено изгаснало, тъй щото цели 168 години, догдето двамата решителни братя Петър и Асен се явили между народа и възобновили българското царство – българският народ е бил подчинен на Византия.

Подобен на Симеон, историята ни представя и Йоан Асен II, който е умрял тъкмо 23 години преди да се появят дивите азиатци на Балканския полуостров, т.е. през 1241 г. Той в 23-годишното си царуване въздигнал държавата в такова цветущо положение, в каквото от цар Симеоново време никога не била достигала. Надписът на един стълб в построената от него в Търново църква „Св. 40 мъченици“ прославя подвизите му така:

В лето 6738 (1230) индикт III, аз, Йоан Асен, в Христа бога верен цар и самодържец на българите, син на стария Асен, издигнах из основи и с живопис украсих докрай пречистата тази църква в името на светите четиридесет мъченици, с помощта на които в дванадесетата година от царуването си, в която година се изписваше този храм, излязох на бран в Романия и разбих гръцката войска, а самия кир Теодор Комнин взех в плен с всичките му боляри. И цялата му земя от Одрин до Драч превзех, гръцка, още арбанашка [албанска] и сръбска, а пък градовете, които се намираха около Цариград, и самия този град владееха фръзите [латините], но и те се покоряваха под ръката на моето царство, понеже нямаха друг цар освен мене и благодарение на мене прекарваха дните си, като бог заповяда, понеже без него нито дело, нито слово се извършва. Нему слава навеки. Амин.*

А пък в надписа, който се намирал на един голям и неподвижен камък в местността *Калето*, на два километра към юг от Станимака, Йоан Асен II се нарича цар и на гърците, и прочим странам.

---

* Този надпис, ако и да е повреден донегде след освобождението ни, обаче в книжката „Открытія в древней столицѣ Болгарской – Тырновь“, Москва, 1853 г. от Г. Х. Даскалов, той е наложен, както е бил в онова време.

Този надпис е имал следующото съдържание*:

ВѢК: С: Ѡ: ѠД: : Е иД:
 ЪШВЪЗДВИЖИИ ЦР: АСѢНЪ БЪЛ-
 ГАРОМЪ И ГРЪКОМЪ ТАЖЕ И ПРО-
 ЧИМЪ СТРАНАМЪ ПОСТАВИ АЛЕКСѢ
 СЕВАСТА И ЗИЗДА ЕЕ И ГРАДЪ:

Т.е. в лето 6739 индикта 14
 (1231). Богом въздвижений цар
 Асен българом и греком таже и
 прочим странам постави Алексе(я)
 севаста(кратор) и създа сей град.

Йоан Асен II освен че разширил границите на българското царство, но и вътрешно било уредено. Търговията се развила, развил се и църковният живот, и населението благоденствало.

Така също страниците на сръбската история се украсават с подвизите на хитрия и неуморния сръбски крал Стефан Урош II (Милутин), който още в първата година на своето господаруване завзел всичката Северна Македония, а при 40-годишното негово управление Сърбия придобила такова положение, щото съдбините на полуострова се решавали оттогава не във Византия или Търново, а при сръбския Двор. А пък в дните на мъжествения Стефан Душан, който още повече разширил границите на своето господарство, Сърбия е била най-силната и славна държава на Балканския полуостров.

Такива са били Петър Велики, който въздигна руската държава; султан Махмуд II, който е възкачен на престола при едно съвършено разстройство на Турската империя, а той ѝ даде нов живот, както и някои други. Но в историята се срещат и такива недостойни господари, които със смъртта си само принасяли едно облекчение на народа. Неспособни да защитават държавата и да противостоят на неприятеля, често пъти са отстъпвали по някоя част от своето господарство, само един спокоен живот да преминат. Други са давали дъщеря си за жена на неприятеля, макар че той бил татарин или турчин. А пък някои измежду нашите

* Този надпис е снет неизвестно от кого и се намира се в бр. 33 от 1868 г. на в-к „Македония“. Повторно е снет на 8 март 1881 г. от българския учител в Станимака Г. Ив. Иеремиев в присъствието на учениците: Як. К. Найденов, Ан. Н. Янков, Дн. Т. Цейков и П. Сребров, а доставен препис от него в Пловдивския музей от учителя Мишев. През м. юли 1883 г. надписът е унищожен, за което някои от пловдивските българи подозират доктор Влад (вж. бележката за това в част I).

царе за удоволствие само взимали прекрасни гъркини, сръбкини, румънки даже и еврейки, а своите напускали.*

След смъртта на Йоан Асен II в продължение на 90 години – до възцаряването на Йоан Александър, освен 4–5 независими, нашата история брои 12 души български царе, обаче нито един не се е показал с достойнството на цар Йоан Асен II, а само двамина от тях са умрели от естествена смърт и един (Михаил) на бойното поле, а другите: един изгонен, трима избегнали, един отровен и четирима убити на престола. Престолът е служил повечето като предмет на домашна война. Някои от царете са управлявали под влиянието на своите жени – гъркини; други под влиянието на болярите, които ламтели за богатство и слава, държавата взела да упада, появили се татари, гърците изново почнали да налитат, също венгрите, сърбите, а най-после и турците, тъй щото не се изминали нито пет години от смъртта на Йоан Асен II, и славата на българското царство значително изгаснала, а никейският цар Йоан Дук Ватацес превзел цяла Източна Македония, Родопите с Цепина и Станимака, също и ипирският деспот Михаил II завзел Албания и Западна Македония.

Наследник на Йоан Асен II е бил 9-годишният му син Калиман, обаче мащехата му – гъркинята Ирина, отровила Калиман и възкачила на престола петгодишния си син Михаил**. През 1254 г. Ватацес умрял, а Михаил сполучил да отнеме някои от

---

* Ний, като споменаваме вкратце за нашите български царе от появяването на турците на Балканския полуостров, така също и за нашите владетели в петвековното ни робство, ще видим, че при един и същ народ, едни от тях са въздигали донегде държавата, а други я съсипвали, едни се прославят в историята, а други се осъждат.

** Д-р К. Иречек, като казва, че гъркините царици в повечето случаи са принасяли нещастие на всичкото царство, за тази царица пише, че тя била първа, и може би най-добрата царица гъркиня. Апък д-р В. Берон пише: „Смело и положително може да се каже, че тая лукава гъркиня (за жалост българска царица, Ирина, най-напред е подкопала основите на българското по него време толкова славно царство, защото се разказва, че след като употребила най-низките средства и интриги в царския Двор между министрите и болярите, за да свалят Калиман I от престола и да провъзгласят сина ѝ Михаил за цар, а не сполучила, тя най-сетне успяла да разврати и да подкупи някои изверги, за да отровят бедния малолетен цар, което в 1246 г. се е извършило, и злочестият Калиман I е бил действително отровен и внезапно умрял.

изгубените във времето на Калиман земи, но след малко гърците ги пак усвоили и тригодишната война се оказала за Михаил съвсем безполезна. Гражданите още повече намразили Михаил и решили да го убият, а майка му Ирина да изгонят из Търново. Убийството се извършило през 1257 г. край града от Калиман Александров, братовчед на Михаил и внук на убития от Иванко Асен I. На престола се възкачил Калиман, наречен II, оженил се и за съпругата на убития Михаил, обаче противниците наскоро и него убиха.

През 1258 г. българите избрали сърбина Константин, внук на Стефан Неман, наречен Константин Асен*. След възцаряването си Константин веднага напуснал своята съпруга, която наедно с децата си изпратил при никейския цар Теодор Ласкарис (Ат. Нескович казва *аманет*) и оженил се за неговата дъщеря Ирина, а когато умряла тя, той пак взел гъркиня от рода на Палеологовци. Последната тази Мария била образец на безнравственост. Съсплетните си тя изложила страната на големи бедствия. И когато през 1277 г. бившият овчар Ивайло Бръдоквата въстанал против Константин Асен, всякой един, даже болярите се присъединили към него. Константин Асен без милост убил в сражението, а Ивайло в кратко време със своето юначество ставал страшилище за Византия. Византийският император Михаил, който се боял да не би Ивайло да се установи на престола, изпратил за Търново зет си Йоан, който бил от семейството на Асеновци, придружен със силна войска, за да завземе престола. Обаче когато пристигнала гръцката и татарската войска, Ивайло със своите войници се намирал в Търново, взел царицата Мария за жена и коронясал се за български цар. Войската с пристигането си окръжила

Разумява се, че като узнали това злодеяние, родолюбивите боляри и граждани много се възтревожили, но за да не изложат царството на по-голяма опасност, провъзгласили за цар сина на царица Ирина, Михаил Асен; освен това лукавата му майка сполучила и да издейства с помощта на своите изверги да управлява царството сама, догде порасте синът ѝ Михаил Асен. А за доказателство, че Ирина е управлявала царството *уж* заедно със сина си Михаил, служи сребърната монета, изобразена под цифра V в съчинението на Раковски за „Асеновци“. „Ц. Ерена и Ц. Михаил“.

* Д-р К. Иречек го описва храбър и умен човек, а пък д-р В. Берон го очертава с твърде черни краски.

града, открил се силен бой, българите постоянно поражавали и отблъсквали нападателите, но в началото на 1279 г. в едно сражение, като се пръснал слух, че Ивайло е убит, градските врати веднага се отворили. Йоан, наречен Асен III, влезнал в града.

На другата година Ивайло се явил пред стените на Търново с голяма сила и всички пътища заловил. Император Михаил не захъснал да изпрати на зет си Йоан 10 000 души войска на помощ, която Ивайло съсипал докрак. Така също била съсипана и изпратената по-после, състояща от 5000 души. Йоан Асен, който е бил просто оръдие на император Михаил, като виждал, че не ще може да се удържи на престола, ограбил държавното съкровище и през нощта избягал за Цариград, тъй щото България се избавила от тоя натурник, който същевременно навлякъл върху си и гнева на императора, като осуетил надеждите му да свърже България с Византия. След неговото избягване, болярите в същата 1230 г. избрали Георги Тертер за цар, а пък Ивайло, който виждал сега силите си слаби, за да се бори за престола, отишъл при татарския хан Ногай за помощ, гдето бил и убит. Когато татарите под предводителството на Ногай оплячкали и опустошили България свършено, Георги Тертер от страх от Ногай избягнал в Одрин при гърците, но те го изпратили на заточение. Около 1292 г. Ногай поставил на българския престол подвластен нему цар Търновския болярин Смилич, обаче след смъртта на Ногай Смилич бил изгонен.

През 1295 г. се възцарил Теодор Светослав. Византийците, като не останали доволни от неговото възцаряване, изпратили Михаил, син на Константин Асен и на гъркинята Мария придружен с гръцка войска, който се вмъкнал в България и с помощта на някои гръцки приятели между болярите, да се провъзгласи втори цар, обаче не сполучили. Също и изпратеният от Андроник II от Солун Радослав, брат на Смилич, бил разбит.

Теодор Светослав в съюз с чичо си Елтимир в това време завоювали градовете Ямбол, Месемврия, Анхиало, Созопол с някои крепостни сгради и по сключения договор завзетите места останали в България. Теодор Светослав умрял през 1322 г. Неговият войнствен син и приемник, възползван от избухналите междуособици във Византия, веднага нападнал Родопите и превзел Пловдив, но наскоро бил разбит от Андроник младши при Одрин и след една година умрял.

През 1323 г. е коронясан Михаил Шишман, който по онова време бил Бдински независим деспот. При възцаряването си Михаил заварил Андроник младши и дядо му Андроник в гражданска война. Михаил веднага събрал войска и с помощта на татарите и румъните опустошил почти цяла Тракия. И когато вече в Цариград се готвили да отворят война на българите, в императорския Двор се явили пратеници, които заявили от страна на Михаил, че той изпъдил съпругата си Анна – дъщеря на Милутин, и се оженил за Теодора, бившата съпруга на Теодор Светослав и сестра на император Андроник младши. Мирът между Византия и България се въздворил.

Гражданската война, която се водила помежду Андроник стари и Андроник младши, през 1327 г. още повече се усилила и на Михаил се сдал случай да завладее Цариград без бой, и неговият пълководец – русинът Иван, който бил изпратен в Цариград, за лична облага отблъснал това щастие.

Михаил с оженването си за гъркинята Теодора стъпил в добри отношения с византийците, а пък с изпъждането на първата си съпруга Анна той попаднал в отбегнати отношения със сърбите. Най-после Михаил, в съюз с гърците, власите, черните татари и яшкото господарство, през 1330 г. отворил война на сърбите. Обаче Михаил паднал на бойното поле, сърбите се явяват победители, поставили на българския престол Шишман II, син на изгонената Михаилова съпруга Анна, а гъркинята Теодора се спасила с бързо бягство.

Шишман II твърде кратко време се радвал на българския престол. Сега пък император Андроник, за да отмъсти за изпъждането на сестра си Теодора, завзел градовете Ямбол, Русокастро, Айтос, Анхиало и Месемврия и през пролетта на 1331 г. Анна била принудена да побегне в Сърбия и малкият Шишман II отишъл при татарите.

В същата 1331 г. е избран племенникът на цар Михаил, Йоан Александър, наречен и Асен. Той е бил зет на румънския крал Иван Басараб, а като станал и шурей на сръбския крал Стефан Душан, те сключили съюз помежду си било против венгрите, било против византийците.

Иван Басараб удържал победа над венгърския крал Карл I. Йоан Александър нападнал византийците и със сключения през 1333 г. договор някои градове били възврънати на българите, Сте-

фан Душан нападнал тоже византийците и в разстояние на няколко години той отнел цяла Македония, а в 1336 г. сърбите нахлули в Албания и Ипир. Безвъзвратното упадане във Византия се проявява в по-ужасен размер след смъртта на император Андроник III, който умрял на 15 юли 1341 г. Андроник оставил управлението на малолетния си син Йоан Палеолог V, под настойничеството на императрицата и на държавния управител Йоан Кантакузин. Последният употребил всички средства, за да отнеме престола, а като не сполучил, той оставил Цариград в страшно безначалие и през м. октомври отишъл в Димотика, гдето се провъзгласил втори цар, повикал и айдънския господар Юмер бей, с помощта на когото да завладее византийския престол. Тук той оставил съпругата си Ирина, отправил се в Македония да иска помощ и от независимия сръбски княз Хрел, а после и при Душан в Сърбия.

Повиканият на помощ от Кантакузин Юмер бей пристигнал в Димотика при императрицата, но с една измама бил отстранен и завърнал се в Измир.

През другата 1343 г. Юмер бей се явил още с по-голяма сила. В това време майката на Йоан Палеолог Анна Савойска влезнала в преговори с Юмер бей и с Йоан Александър, от които първият бил щедро възнаграден и се завърнал надире, а Йоан Александър сполучил да присъедини към своята държава градовете Пловдив, Станимака, Воден, Перушица, Кричим, Св. Юстин, Родопите изцяло с крепостта Цепина и Айтос с Козник.

Кантакузин, ако и да намерил добър прием при независимия сръбски княз Хрел, обаче последният наскоро умрял, а с Душан дружбата не им била трайна, а пък и Юмер бей, като се показал непостоянен, през пролетта в 1344 г. Кантакузин привлякъл при себе си храбрия българин Момчил, който в последно време служил при Душан, и го поставил наместник на Южните Родопи. Момчил обаче наскоро напуснал и Кантакузин, изгорил между устието на р. Места и Лагоския залив корабите на неговите турски съюзници, а най-после нападнал и самия Кантакузин и със своите храбри българи разпръснал гърците, разграбил Халкидон, завзел всичките Южни Родопи, направил си седалище в град Ксанти и станал господар на голямо пространство земя.

В 1345 г. през лятото Кантакузин направил съюз с Юмер бей и с многочислени войници нападнал Момчил, който отстъпил към укрепения град Перитеорион (сега Буру-кале), но гърците не

му отворили вратите и той бил окръжен и натиснат до самите стени, тъй щото 4000 негови конници били принудени да слезнат от конете си и пеши като лъвовете се сражавали. В битката Момчил бил тежко ранен, а останалите войници сложили оръжието.

След тази победа Юмер бей се завърнал в Азия, а Кантакузин пак се срещнал с подобен, даже и по-славен от Момчил юнак. През 1346 г. византийската императрица Анна поискала помощ от Балик, който имал седалище в Карвуна (сега Балчик) и бил един от най-мъжествените български боляри. Балик ѝ проводил 1000 души под началството на братята Тодор и Добротич, които покорили за императрицата гръцките градове по тракийския бряг на Понта. Но когато нападнал Силиврия с войската на императрицата, той претърпял поражение. После се укрепил в Мидия, с един отряд партизани нападнал градовете, които държали страната на Кантакузин. През 1348 г. Кантакузин го обсаждал в Мидия, но без успех.

Славолюбивият Кантакузин се ползвал с помощта на Юмер бей, а императрица Анна с помощта на турския султан Орхан. Оживялата мисъл в главата на Кантакузин да стане византийски император го заставила да даде дъщеря си за жена на султан Орхан и да добие неговата помощ и защита. А Анна тогава повикала на помощ индийския владетел Сарукан.

През нощта на 2 февруари 1347 г. Кантакузин сполучил да влезе в Цариград, но и той не бил честит в своето царуване, даже по-злочест и от изгонения Йоан V Палеолог, който се установил в град Енес, отгдето действал за възвръщането си на престола. Повиканите на помощ турски орди, така също и когато сами са нахълтали всякога при завръщането си в Азия, дотолкова оплячкосвали страната, щото я превръщали в страшна пустиня. Хора завеждали, стадата откарвали, сеитбите унищожавали, безчестили, убивали, а останалото население от глад умирало. Мнозина се изселили и Цариград се пълнил постоянно с гладни хора, които с просия се хранили.

Кантакузин, който за една суетна слава се заловил да подкопава основите на Византийската империя, почнал да чувства гибелните следствия от това. През 1351 г. той предложил на Йоан Александър съюз против бившите свои приятели, но този съюз не се осъществил, защото попречил Душан. В 1352 г. Душан и Йоан Александър изпратили на Йоан V Палеолог спомагател-

на войска против турците, която била неочаквано застигната на една открита равнина при Димотика и разпръсната от 10 000 души турска конница.

Турците до това време преминавали на Балканския полуостров и пак се завръщали, но в 1353 г. те окончателно се установили. Синът на Орхан Сюлейман с един малък отряд минал една нощ през Хелеспонт, нападнал прибрежната крепост *Цими*, в която се и утвърдил завсегда. Едно земетресение, станало на 2 март 1354 г., от което се срутили къщи и крепости, приготвило за турците нови завоевания. През 1356 г. Гелиболу [дн. Галиполи], ключът към Цариград, Трапезунт и Кафа попаднали в ръцете на турците и Сюлейман се пренесъл в него, отгдето следвал своите завоевания.

Основателят на османската държава, както е казано в част I, е султан Осман, който е роден през 1258 г. Осман бил остроумен и силен човек. Още в младостта си превзел от византийците някои твърдини в Азия, съставил една малка държавица, която отпосле направил по-обширна, и станал главатар на онзи народ, наречен по негово име османски – османлии. През 1300 г. Осман приел титлата *султан* и след възцаряването си той още повече се усилил, като имал помощник сина си Орхан и главен съветник при завоеванията Михал бей, който (Михал бей) наричан Мичо, според Никифор Григорас бил предшественик на Константин Асен, изгонен от последния и преселен в Мала Азия. Осман царувал 26 години и умрял през 1326 г. [?]

При установяването на турците на Балканския полуостров и нахлуването им във вътрешността, Византия не е имала възможност да им попречи по причина на вътрешните междуособици; така също и България по семейните отношения на династията. Само силният сръбски цар Стефан Душан е бил в състояние да им противостои, защото в Сърбия не е имало вътрешни раздори и по това време Душан е въздигнал сръбското господарство до най-висока степен. То се простирало от Арда до Белград, от далматинските скалисти брегове до Места, цяла Македония освен Солун, цяла Тесалия и Ипир. Стефан Душан след една дълга обсада, като превзел Серес, тържествено се венчал през 1348 г. в Скопе, *цар на сърбите и гърците*, но често пъти той се нарича *еднодържавен цар на сърбите и гърците, българите и албанците*. По едно време, ако били склонили венецианците, Душан бил готов да отиде про-